

УДК 336.71

*Л. А. Ключко, канд. екон. наук, Національний університет
Державної податкової служби України, Київська обл., м. Ірпінь*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті узагальнено наукові підходи щодо теоретичних основ забезпечення конкурентоспроможності банків, визначено напрями підвищення її рівня та здійснено аналітичну оцінку сучасного стану захисту конкуренції у сфері банківської діяльності.

Ключові слова: банк, банківська конкуренція, конкурентна стратегія, конкурентоспроможність, конкурентне регулювання, захист конкуренції.

Постановка проблеми. Активний розвиток ринку фінансових послуг, який останнім часом спостерігається в Україні, зумовив посилення конкуренції між банками та небанківськими фінансово-кредитними установами. Разом з тим банківська конкуренція набула міжнародних масштабів, оскільки вітчизняні банки поступово здійснюють вихід на міжнародні ринки капіталів, а іноземний капітал має досить активну присутність у банківському секторі України. Зважаючи на це, а також враховуючи сучасний стан банківської системи України та прогнози її розвитку в умовах посткризового періоду і глобалізації економіки, проблема забезпечення конкурентоспроможності банків є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань конкурентоспроможності банків, банківської системи та банківських продуктів присвячено наукові праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як І. М. Волошко, О. В. Дубовик, І. О. Лютий, В. І. Хабаров, Ф. І. Шпиг та інші.

Невирішені частини проблеми. Підкреслюючи вагомість наукових здобутків у царині дослідження конкурентоспроможності банків, варто зауважити, що формування конкурентного середовища діяльності вітчизняних банків, яке відбувається в умовах економічної нестабільності, зумовлює необхідність поглиблення теоретичних основ конкурентоспроможності банків, визначення її факторів, показників та методів оцінки. Важливим при цьому на макрорівні є вибір концепції регулювання фінансово-банківської системи, а на мікрорівні – вибір конкурентної стратегії діяльності банківських установ.

Метою статті є узагальнення наукових підходів щодо теоретичних основ забезпечення конкурентоспроможності банків, визначення напрямів підвищення її рівня та здійснення аналітичної оцінки сучасного стану захисту конкуренції у сфері банківської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у стабілізації економіки держави відіграє зміцнення надійності її банківської системи, яка на сьогодні перебуває у стані посткризового відновлення. Банківська криза 2008–2009 років стала своєрідним тестом на здатність банків оперативно пристосовуватися до постійно змінюваних умов внутрішнього та зовнішнього фінансового середовища та забезпечувати стійкі конкурентні позиції на ринку капіталів та послуг. За даними Всесвітнього економічного форуму [9] Україна зайняла 82-ге місце серед 142 країн у рейтингу Індексу глобальної конкурентоспроможності – 2011. Але за таким субіндексом, як рівень розвитку фінансового ринку наша держава посідає 116-те місце. Однією з вагомих причин цього експерти називають недовіру до банків, яка до цього часу так і не відновилась. За таких умов банки знаходяться в постійному пошуку способів завоювання клієнтів, залучаючи до цього професійних аналітиків, впроваджуючи інноваційні технології і продукти та використовуючи сучасну інфраструктуру. Зазначені зміни у сфері банківської діяльності зумовлюють необхідність вдосконалення державного регулювання, особливо в частині посилення вимог до капіталу та контролю за ризиками, що вимагає від банків ефективнішого управління капіталом та якіснішого ризик-менеджменту. У свою чергу, це негативно впливає на дохідність банківських установ і створює передумови для більш жорсткої конкуренції.

Визначаючи механізм забезпечення конкурентоспроможності банківських установ, насамперед доцільно визначити сутність самого поняття “конкурентоспроможність” у цілому і банку зокрема, яке, будучи основоположним у класичній та неокласичній економічній теорії, все частіше стає предметом досліджень сучасних науковців, які трактують його по-різному.

На законодавчому рівні банківська конкуренція визначена як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття, завдяки власним досягненням, переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі – суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [7].

І. О. Лютий [3] визначає конкуренцію в банківській сфері як динамічний процес, у ході якого банки шляхом використання інструментів маркетингу намагаються розширити ринкову частку, збільшити обсяги продажів банківських продуктів і послуг, досягти високого прибутку.

Подібне трактування досліджуваного поняття наводять і такі автори, як О. В. Дубовик [2], який розглядає банківську конкуренцію як економічне явище, що характеризується існуванням певної кількості

суб'єктів на банківському ринку, що одночасно зацікавлені в досягненні однієї і тієї ж мети та прагнуть забезпечити собі міцне становище на цьому ринку, та Ф. І. Шпиг [11], який вказує на те, що конкуренція є процесом суперництва банків між собою та з іншими фінансово-кредитними інститутами, в ході якого вони прагнуть забезпечити собі провідні позиції на ринку банківських послуг.

Таким чином, сутність категорії “конкурентоспроможність банків” зводиться до здатності суб'єкта володіти такими властивостями, які впливають на успішність його діяльності в умовах економічного змагання, що призводить до взаємного обмеження учасників конкуренції у можливостях впливати на ринкові умови.

У цілому, погоджуючись із вищезазначеними висловлюваннями, варто зауважити, що для того, щоб бути конкурентоспроможним, банку недостатньо займати лідируючі позиції на ринку капіталів та послуг. Він, окрім цього, повинен вміти використовувати ефективні шляхи реалізації своїх конкурентних переваг. Враховуючи це, нам видається, що забезпечення конкурентоспроможності банку є процесом формування, використання та розповсюдження серед учасників ринку знань щодо ефективного ведення бізнесу в тих чи інших умовах. Ті банки, які володіють способами та прийомами успішного господарювання, мають короточасні переваги порівняно з іншими, що прагнуть досягти відповідного рівня серед кращих. Ті ж з них, хто є консерваторами, або через обмеженість фінансових ресурсів не спроможні використати свій інформаційно-науковий потенціал, змушені покинути ринок.

Розглядаючи конкурентоспроможність банку, не можна залишити поза увагою конкурентоспроможність банківських продуктів, оскільки ці два поняття співвідносяться між собою як ціле і частка. За великим рахунком конкурентні можливості окремого банку залежать від конкурентоспроможності продуктованих ним послуг, здатних задовольнити потреби клієнтів як за ціною, так і за якістю. Для того, щоб завоювати їх довіру, банки повинні забезпечити клієнтам простий доступ до надійної і достовірної інформації про банк, зокрема щодо даних про обсяги його чистих активів та доходів. Виходячи з цього модель довіри до банку можна подати у такому вигляді [10]:

Довіра = чисті активи + стабільність доходів + якість інформації.

Зазначена модель демонструє прямі функціональні залежності її складових: довіра до банку зростає при збільшенні обсягів активів (за міноюсом зобов'язань), підвищенні стабільності доходів і якості інформації.

Модель зручності клієнта в процесі його обслуговування банком можна визначити за такими параметрами:

Зручність = географія ринку + асортимент послуг + витрати + якість.

За умови розширення території обслуговування банком та асортименту його послуг, підвищення їх якості та оптимізації вартості привабливість до нього з боку клієнта зростає.

На конкурентноздатність банківських продуктів, крім зазначених, впливає багато інших факторів, таких як реклама, імідж, рівень обслуговування та інші. Звичайно, вони є вагомими, але визначальними в процесі її забезпечення є їх якість і ціна. Відповідно до цього, формулу конкурентоспроможності можна подати у такому вигляді:

Конкурентоспроможність = якість + ціна + рівень обслуговування.

Сферою банківської конкуренції є ринок банківських продуктів і послуг, який є дуже обширним і складається з великої кількості елементів. В узагальненому вигляді ринкові сектори, де банки постійно виступають у ролі продавців та покупців, можна систематизувати таким чином, як це подано в таблиці [1; 3].

Таблиця 1

Сфера банківської конкуренції

№ пор.	Ринковий сегмент	Роль банків на ринку
1	Ринок засобів виробництва та виробничих послуг	- продавці банківських продуктів і послуг для суб'єктів господарювання (розрахункове обслуговування, ведення рахунків, управління фінансами корпорацій); - фінансові посередники (кредитування виробничих об'єктів); - покупці виробничих ресурсів (придбання офісного обладнання)
2	Ринок предметів споживання	- фінансові посередники (видача споживчих кредитів); - покупці (організація прийомів у рамках роботи з громадськістю)
3	Ринок праці	- покупці кадрового персоналу
4	Ринок інтелектуально-інформаційного продукту	- продавці (фінансове консультування); - покупців (ІТ-технології)
5	Ринок нерухомості	- фінансові посередники; - покупці (купівля приміщень для офісів та земельних ділянок); - продавці (реалізація застави за іпотечним кредитом)
6	Фінансові ринки	- покупці (тимчасових прав на грошові ресурси вкладників, цінних паперів, валюти, дорогоцінних металів); - продавці (видача позичок, продаж цінних паперів, валюти, дорогоцінних металів)

Таким чином, сфера банківської конкуренції вкрай специфічна, різноманітна і багатопланова. А те, що вона поступово набуває міжнародного характеру, зумовлює необхідність забезпечення конкурентоспроможного банківського нагляду, який має відповідати тим принципам, параметрам та рекомендаціям, які визнані міжнародним співтовариством. Щодо внутрішнього нагляду, то його вдосконалення має здійснюватися відповідно до таких принципів: транспарентність (відкритість як щодо здійснення наглядових процедур, так і щодо вмотивування прийняття рішень наглядовим органом); об'єктивність оцінювання діяльності банків незалежно від їх величини та персонального складу співзасновників; обережність у прийнятті рішень та відповідальність за їх правомірність; оперативність у діях. Реалізація зазначених підходів сприятиме забезпеченню рівних конкурентних умов діяльності вітчизняних банків і захисту конкуренції у сфері банківської діяльності в цілому.

В Україні функцію забезпечення державного захисту банківської конкуренції покладено на Антимонопольний комітет (АМКУ), діяльність якого ґрунтується на системі нормативно-правових актів, які становлять конкурентійне законодавство [5–8], і є одним із основних інструментів реалізації конкурентної політики держави. Як зазначає перший заступник Голови АМКУ – державний уповноважений О. Мельниченко – за останні роки установою припинено низку порушень у конкуренції з боку таких фінансово потужних і впливових установ, як банки, що мало суттєвий позитивний ефект як для розвитку банківської системи, так і для української економіки в цілому [4]. Одночасно він наголошує, що при припиненні порушень, зокрема і в світовій антимонопольній практиці, вирішальне значення в перемозі законності й забезпеченні виконання антимонопольними органами покладених на них завдань мають рішення судів. До найтипівіших порушень банками конкурентійного законодавства належать:

- монопольне становище на ринку розрахунково-касового обслуговування установ, організацій та підприємств, особливо тих, що одержують кошти з бюджету (бюджетних організацій);
- зловживання монопольним становищем шляхом встановлення монопольно високих цін (тарифів, розцінок) на свої послуги, включаючи кредитні операції, що призвело до порушення прав споживачів;
- зловживання монопольним становищем шляхом встановлення дискримінаційних цін (тарифів, розцінок) на свої послуги, що обмежують права окремих споживачів.

Варто зауважити, що територіальні межі ринку банківських послуг та встановлення факту монопольного становища на ньому окремого банку визначає АМКУ та його територіальні відділення.

У полі зору діяльності АМКУ перебуває також і діяльність Національного банку України (НБУ), яка також в окремих випадках має ознаки антиконкурентності. Як приклад, можна навести постанову Правління НБУ від 09.06.2010 № 273 “Про внесення змін до деяких нормативних актів НБУ”, яка містила дискримінаційні вимоги, що зобов’язували банки, розмір регулятивного капіталу яких був менший, ніж 120 млн. грн., збільшити його до 01.01.2012, паралельно забороняючи залучати вклади від фізичних осіб в обсягах, які перевищують депозитні портфелі, сформовані банками на дату набрання чинності постановою. Зважаючи на багатоукладність банківської системи, порушувалася рівність перед законом малих банків порівняно з системними, хоча вони часто є більш стабільними, ніж великі та найбільші, і мають вагомні конкурентні переваги, оскільки є менш забюрократизованими та швидше і гнучкіше реагують на зміни зовнішнього середовища.

Крім цього, багато питань АМКУ необхідно на сьогодні вирішити і в частині банківського кредитування, без якого неможливий розвиток економіки держави як основи соціально-економічного розвитку.

Отже, на сторожі добросовісної банківської конкуренції має стояти держава і зокрема, як зазначалося вище, НБУ, створюючи рівні умови для всіх суб’єктів банківського ринку. Однак, як свідчить практика останніх років, державні інститути своїми діями чинять скоріше антиконкурентний вплив на банківську систему. Наочним прикладом цьому слугують непрозорі процеси рекапіталізації окремих вітчизняних банків та рефінансування банків (особливо в кризовий період), необ’єктивна оцінка фінансової стійкості банків і неадекватне застосування заходів впливу щодо банків – порушників вітчизняного законодавства та нормативних вимог НБУ.

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зауважити, що в цілому банківська конкуренція в Україні розвивається і стає більш жорсткою, хоча цей процес як у регіональному розрізі, так і серед самих банків, залежно від їх величини та резидентності співзасновників, є нерівномірним, а її умови допоки що не є стандартизованими. Вирішувати цю проблему необхідно на державному рівні, адже забезпечити рівність перед законом усіх суб’єктів банківської діяльності (великих чи малих, вітчизняних чи іноземних) і дотримання ними вимог конкурентного законодавства та правил здорової, економічно й соціально ефективною конкуренції є однією з ознак цивілізованого європейського суспільства.

Список літератури

1. Банковский маркетинг : учебное пособие / В. И. Хабаров, Н. Ю. Попова ; Московская финансово-промышленная академия. – М. : МФПА, 2004. – 165 с.
2. Дубовик О. В. Формування конкурентоспроможності банку : монографія / О. В. Дубовик, А. Я. Кузнєцова, Т. Д. Гірченко. – Львів : ЛБІ НБУ, 2005. – 215 с.
3. Лютий І.О. Банківський маркетинг : підручн. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.О. Лютий, О.О.Солодка. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 776 с.
4. Мельниченко О. Питання захисту конкуренції у сфері банківської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=872>.
5. Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку [Електронний ресурс] : затверджено розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02>.
6. Про Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс] : Закон України від 26.11.93 № 3659-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3659-12/page3>.
7. Про захист економічної конкуренції [Електронний ресурс] : Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-ІІІ. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про_захист_економічної_конкуренції.
8. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності [Електронний ресурс] : Закон України від 18.02.92 № 2132-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2132-12/ed20010111>.
9. Украина поднялась в рейтинге глобальной конкурентоспособности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://minfin.com.ua/2011/11/30/502777/>.
10. Факторы и показатели конкурентоспособности банка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zdos.ru/nauka/view_art.php?id=326&cat=referati.
11. Шпиг Ф. Аналіз конкурентоспроможності банків України / Ф. Шпиг, І. Волошко // Економіст. – 2002. – № 12. – С. 54–58.
Отримано 14.08.2012

Summary

The article summarized scientific approaches to the theoretical foundations of the competitiveness of banks, determining ways to increase its level and by the analytical evaluation of the current state of competition in banking.